

Ивета РАШЕВА (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“)

**КУЛТЪТ КЪМ СВЕТИ НИКОЛА И НЕГОВАТА ПРОЕКЦИЯ
В “ЖИТИЕ НА СВЕТИ КРАЛ СТЕФАН ДЕЧАНСКИ”
ОТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК**

**THE CULT TO ST NIKOLA AND ITS PROJECTION IN “PASSIONAL
OF THE SAINT KING STEFAN UROŠ III DEČANSKI”
BY GRIGORIY TSAMBLAK**

Gregory Tsamblak wrote the “Vita of Saint King Stefan of Dečani” at the end of the 14th century, during his rule as a Hegumen in the Serbian Visoki Dečani monastery. This work is connected with the recognition of the royal authority of King Stefan Uroš III. The Saint-king is undoubtedly idealized – he is a martyr, blinded by his father at the instigation of the Devil. Later, thanks to his great faith in God, he restored his sight; reigned piously; he was surrounded with charity and prayers; fought against heresy; took care of the leprous and endowed them with a hospital, built a monastery where he was buried after his death. His relics worked wonders. In his entire pathway of life the agiographic character enjoyed the protection of Saint Nicholas, and even “met” him on three occasions. The present research aims at the treatment of the question why Gregory Tsamblak decided to bind the fate of Stefan Uroš III to St. Nicholas the Miracle-Maker and studies the development of the cult of this saint in Serbia, as well as its subsequent transfer (through this work) to Russia.

Key words: Gregory Tsamblak, Saint Nicholas, Stefan Uroš III, the cult

Култът към св. Николай Чудотворец е широко застъпен в източноправославните държави. Българската църква чества паметта му два пъти през годината: на 6 декември (деня на успението му) и на 9 май (деня на пренасянето на светите му мощи от град Мир в град Бари – Италия), но му отдава и специална богослужебна почит всеки четвъртък.

Житието на св. Николай Чудотворец е написано вероятно през VI век. Според Д. Кенанов (Кенанов 2007: 83) на старобългарски език се превежда пространното му житие, чийто автор е или архимандрит Михаил, или патриарх Методий (843–847). По-късно в целия православен свят се разпространява първата редакция на житието на светеца от Симеон Метафраст (съставено по поръчка на Константин Порфирогенет през X в.). Според горесцитирания автор (Кенанов 1994: 83) у нас това ново Метафрастово житие на св. Николай Чудотворец се превежда през XIV век от български книжовник-исихаст.

Григорий Цамблак пише “Житие на свети крал Стефан Дечански” в края на XIV век, по време на игуменстването си в сръбския Дечански манастир. Това съчинение е свързано с утвърждаването на владетелския авторитет на крал Стефан Урош III. Агиографският образ е безусловно идеализиран. Затова допринася и фабулната измислица за ролята на свети Николай Мирликийски в живота на героя. По време на целия си житейски път Стефан е под закрилата на свети Никола, дори се “среща” три пъти с него:

1. Престолонаследникът Стефан Урош III е ослепен на Овче поле (в Сърбия), в близост до църквата “Свети Никола”, и светецът му се явява, за да го успокои, че държи двете му очи в ръцете си;

2. Свети Никола “връща” очите на Стефан в Константинопол, по време на църковна служба в негова чест;

3. Свети Никола се явява в съня на крал Стефан Дечански, за да го предупреди за скорошната му смърт (отново в Сърбия).

Тъй като по време на написването на творбата Цамблак е игумен на Дечанския манастир, Д. Петканова (Петканова 2005: 167) напомня, че той е под влиянието на особено голямата почит към светеца в обителта – там Николай Чудотворец е изографисан няколко пъти и освен това вътре в самия манастирски двор има параклис за негова прослава. Вероятно Цамблак е бил и на Овче поле и е видял – в църквата “Свети Николай” – изображението, в което светецът държи за ръка Стефан и го води към Христос; чул е преданието, че същата църква е обновена от краля в знак на благодарност, че си е възвърнал зрението, и това му е дало основание да съчини цялостна агиографска история за ролята на св. Николай в живота на сръбския крал.

В българските народни вярвания свети Никола е един от светците участници в делбата на света, на когото се падат води и бродове, той властва над реки, езера и морета, бди морската Юда да не потопи някой кораб и е готов винаги да се притече на помощ, затова притежава крила.

След покръстването на сърбите, според В. Чайканович (Чайканович 1994: 493), свети Никола “иззема” функциите на старо сръбско божество, чиято задача е била да отвежда душите на умрелите до долния свят. Това божество е било едноок демон на вятъра. (В наше време в Сърбия се смята, че сред светците, които имат отношение към вятъра, е и св. Стефан Дечански!).

Мотивът за светец-покровител се среща в сръбската владетелска традиция още във второто житие на св. Симеон от рода на Неманичите – там като такъв, също трикратно, се появява свети Георги. В това житие е подчертано вниманието към свети Николай, проявено от св. Симеон – той построява в негова чест храм, а по-късно обдарява и църквата “Свети Николай” в Бари. Тук е редно да се припомним, че крал Милутин също строи храм в прослава на свети Николай Мирликийски. Цамблак несъмнено е знаел, че родовете в Сърбия имат светци-покровители и че такъв за Неманичите е бил св. Николай Чудотворец. Ето защо за него е било

логично точно св. Никола да бди над Стефан Дечански и да “направлява” съдбата му.

Култът към свети Николай е особено силен и в Русия. Житието на свети Николай Мирликийски Чудотворец е един от най-популярните древни руски текстове, за което свидетелстват многобройните му преписи, достигнали до нас (само в РГБ те са над 500!). В по-голямата си част руските преписи на това житие са придружени с разкази за чудеса, извършени от свети Николай приживе и след смъртта му. Интересен е фактът, че някои от тези чудеса дължат появата си на руска почва именно на проникването на “Житие на свети крал Стефан Дечански” от Григорий Цамблак в Русия.

Цамблаковото житие стига до Русия по следния начин – Атонският му препис от XV век е преписан от Ферапонт Обухов и е пренесен в Москва. Този нов препис (вече наречен Волоколамски) е използван от Йосиф Волоцки (в “Послание до И. И. Третьяков” и в “Трактат за защита на църковното имущество”), а по-късно в Руския хронограф от 1512 година, в Никоновския летописен свод от 20 – те години на XVI век и в Илюстрирания летописен свод от 70 – те години на XVI век. В Първия Остерманов том на последния цитиран свод дори са изрисувани 31 цветни миниатюри, експлициращи цялото “Житие на свети крал Стефан Дечански” от Григорий Цамблак.

М. Крутова (Крутова 1997: 144) дава сведение, че в Сбирката от Йосифо-Волоколамския манастир (фонд 113, РГБ), под № 641 е заведен сборник “Жития на светците с апокалипсис”, съставен от Герасим Черни още в края на XV в., в който на страници 141-184 в Житието с чудеса на свети Николай присъства дословна извадка от Цамблаковата творба, съставляваща съдържанието на отделно “чудо” към житието. Такова “чудо” – интерполация от Цамблаковата творба, присъства и в “Житие с чудеса на свети Николай Мирликийски”, в сборник от 70-те години на XVI век от Сбирката на Болшаков (№ 15, 1°, РГБ). Текстуалният отрязък със заглавие “Ново чудо, извършено от светия наш отец Николай Чудотворец със Стефан, цар на сърбите, комуто бяха дарени очи от дланите му”¹ е кратък и се намира на страници 212–235, над и под тридесет и петте цветни миниатюри, които съпровожда.

В том XIII (за месец декември, ден шести) на Макариевите Чети-Минеи е поместено Житие на Николай Мирликийски Чудотворец, преработка на едноименната житийна творба на Симеон Метафраст (Крутова 1997: 5), а в том V (за месец май, ден девети), след Повестта за пренасяне на честните мощи на светия отец Николай, архиепископ на град Мир, са поместени 10 чудеса, като осмото и деветото са свързани със Стефан Дечански (Чудо със сръбския крал Стефан – как свети Николай му дари очи от дланите си и Чудо със същия сръбски цар Стефан – как свети Николай му дари проглеждане²). Те са преписани почти дословно от Цамблаковата творба “Житие на свети крал Стефан Дечански”.

Чудото със Стефан Дечански в Житието на свети Николай е преработвано в Русия и след смъртта на митрополит Макарий. През XVIII в. то е включено в Чети-Минеите на Д. Ростовски.

Както вече бе подчертано, култът към свети Николай Мирликийски в “Житие на свети крал Стефан Дечански” от Григорий Цамблак е важен топос в изграждането на агиографския образ на Стефан Урош III. Поради засиленото почитане на светеца в източноправославните държави обаче, свързаните с този култ Цамблакови агиографски фабулни епизоди навлизат постепенно в самото житие на Николай Мирликийски и водят до литературен феномен – заживяват свой отделен живот в новата си формализация.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Преводът е мой.

² Преводът е мой.

ЛИТЕРАТУРА

Кенанов 2007 : Кенанов, Д. Българистични простори. В. Търново.

Кенанов 1994: Кенанов, Д. История на уводната част на Метафрастовото житие за свети Николай Мирликийски. – *Palaeobulgarica*, XVIII, № 3.

Петканова 2005: Петканова, Д. По книжовния друм на миналото. С.

Чайканович 1994: Чайкановић, В. Студије из српске религије и фолклора 1925–1942. Београд.

Крутова 1997: Крутова, М. С. Святитель Николай Чудотворец в древнерусской письменности. Москва.